

דף הרחבות – צבא העם

8

שנה חמישית

ברקאי

1. ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא הנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו: ומי האיש אשר נטע כרם ולא הללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יהללנו: ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה: ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו.

(דברים כ ה-ח)

2. המקום היחיד בו נפגש הנוער מכל השכבות, ללא יוצא מן הכלל, זהו הצבא. כאן מזדמנים בני משקי העובדים, קיבוצים, ומושבים, הנוער הלומד בבתי ספר תיכוניים וגבוהים עם בני הפרברים ועמך מכל העדות, שאינם קוראים ספר וגם אינם יודעים קרוא וכתוב. וניתנה כאן הזדמנות יקרה, יחידה במינה, לאיחוי הקרעים, לעקור ההבדלים העמוקים וללכד ציבורנו בתנאי חיים שווים ומשווים וליצור האחדות והאהווה היהודית.

(דוד בן גוריון, צבא ובטחון, 1955, עמ' 57)

3. אחת הדוגמאות הכוללות לכך היא טיפולו של הצבא בנוער מצוקה במסגרת הפרויקט החינוכי "נערי רפול", שייסד הרמטכ"ל לשעבר רפאל איתן ז"ל. באמצעות תכנית זו ואחרות דוגמתה מפנה הצבא ביוזמתו משאבים לפעילויות בעלות אופי חינוכי וחברתי, מתוך הכרה כי ביכולתו להעניק גם לצעירים שנפלטו מן המסגרות החינוכיות הרגילות תחושת שייכות וגאווה מחודשת. הצבא ממלא תפקיד מרכזי גם בהשתלבותה של אוכלוסיית העולים החדשים בחברה הישראלית. לגבי העולים הללו מהווה הצבא גורם מעצב מן המעלה הראשונה, משום שהוא מאפשר להם ללמוד את השפה, להפנים את צרכיה ואת שאיפותיה של המדינה, ולעמוד כשווים בין שווים עם אזרחי המדינה הוותיקים. ואמנם, במהלך העשור האחרון סייע הצבא בקליטתם של עולים מאתיופיה, מברית המועצות לשעבר, מארגנטינה, מצרפת וממקומות נוספים – הוכחה נוספת לכך שהדימוי הקלסי של הצבא כ"כור היתוך" מוסיף להיות רלוונטי מתמיד.

(מיכאל אורן, צהל בע"מ, תכלת 19, אביב תשס"ה)

4. בדומה לצבאות המערב, חלק מהגיוס לצבא מקצועי יושתת על שכבות מצוקה. התגמול שהצבא יציע, מול החלופות בשוק העבודה האזרחי, יהווה תמריץ לגיוס עבור קבוצות אלו. הצבא יכול לגייס כוח אדם בלתי מיוצן ולהכשירו, בעיקר למקצועות "הצווארון הכחול" של הלחימה. כך, מצוקה חברתית תביא צעירים "למכור" את שירותם לצבא. מוסרית, זהו דפוס בעייתי, בדומה לזנות ולסחר באיברים – שניהם מנגנוני שוק המביאים אנשים למכור את גופם בשל מצוקה חברתית.

(יגיל לוי¹, לאן הולך מודל הגיוס?, בתוך "צה"ל: צבא העם או צבא מקצועי", האוניברסיטה המשודרת 2009)

5. מתרבים הסימנים כי גם השיקולים החברתיים, שהיו רלוונטיים בעבר לאימות שיטת גיוס החובה בישראל, מאבדים היום את רוב תוקפם. במקום להיות גורם מלכד ובונה, בהתאם לחזונו של בן גוריון, השירות הצבאי נעשה, לפחות בחלק מהמקרים, גורם מפלג מבחינה חברתית [...] בקרב חלקים של הציבור הישראלי חל שינוי תודעתי עמוק במעמדו של צה"ל בכלל ושל הגיוס לשורותיו בפרט. כתוצאה מכך, השירות הצבאי, שנחשב בעבר לגורם מאחד בחברה, נהפך לגורם מפלג, וזאת בעיקר בכלל ריבוי המלשבי"ם שאינם משרתים בצה"ל מסיבה זו או אחרת. למעשה, במקום להיות צבא העם, הפך צה"ל להיות בקושי "צבא הצי העם".

(סטיארט כהן², השירות הצבאי בישראל: הצורך בעיון מחודש, בתוך "צה"ל: צבא העם או צבא מקצועי", האוניברסיטה המשודרת 2009)

¹ יגיל לוי, פרופסור מן המניין באוניברסיטה הפתוחה, חוקר היחסים צבא-חברה בישראל.

² סטיארט כהן, חוקר מדע המדינה בישראל המתמחה ביחסי צבא וחברה, בדיפלומטיה ובתולדות הציונות.

6. כמו רקפות בין הסלעים / אריאל הורוביץ³

בין הצפירות בכביש לרחובות המלוכלכים
בין משפחות הפשע לטלוויזיה השטחית
כמו רקפות בין הסלעים
הפנים היפים של הארץ מתחבאים
בין הישנים ברחוב לדקירות במועדון
בין מה שבדרך כלל קוראים בעיתון
כמו רקפות בין הסלעים
הפנים היפים של הארץ מתחבאים
וכשהיא לפתע צריכה
שמישהו ישכב בבוץ בתוך שוחה

לא תאמין איך הם מופיעים
כמו רקפות בין הסלעים
בין הדגלים הכתומים לחולצה הכחולה
בין שוק הפשפשים לקריית הממשלה
כמו רקפות בין הסלעים
הפנים היפים של הארץ מתחבאים
בין מגדלי הפאר למרכז הקליטה
בין פועלים זרים לשדות החיטה
כמו רקפות בין הסלעים
הפנים היפים של הארץ מתחבאים

7. המיליטריזם התרבותי מוצא ביטוי במרכזיותו של הצבא בחווייה ובוהות הקולקטיבית, בהיותו אחד מן הסמלים המרכזיים של הקולקטיב, וגילום של הפטריוטיזם הצרוף. כאן מקושרת כל החווייה הציבורית במקסמות שבמרכזה הצבא ואנשיההצבא, או ארגונים כמו צבאיים (כגון תנועות נוער המדגישות היבטים כוהניים והופעה "צבאית"), ומרבית המטרות הקולקטיביות מוגדרות בהקשרים של צבא ומלחמה. המלחמות נתפשות כחלק מרכזי מתוך החווייה הקולקטיבית, הן נקבעות על ידי שליטים אזרחיים, בעוד הצבא צועד בסך אליקרב במלחמות פטריוטיות ולאומיות, לצילוי שיריילכת רועמים, והמוני החיילים הם נשואי אינדוקטרינציה ונתונים תחת פיקוח של "קומיסרים פוליטיים" למיניהם. הניצחונות מונצחים באפוסים עביכרם, שירי תהילה, סרטי קולנוע וטלוויזיה ואלבומים מפוארים, וחלק חשוב מן השיח הפרטי והציבורי הוא "שיח לוחמים". אנדרטאות לזכר לוחמים ונופלים וטקסי הענקת אותות הצטיינות וגבורה במלחמות מקבלים הבלטה ציבורית והופכים לחלק מרכזי מן התרבות והזהות הקולקטיבית. במדינות שבהן מתקיים מילטריזם תרבותי, ואשר בהן החברה מאורגנת כמידה רבה סביב תרבות זו, שהיא התרבות המדינתית, המלחמות נתפשות כתהליך חברתי דומיננטי והכרחי, הן כלפי פנים והן כלפי חוץ. ההיגוף, התעשייה, הטכנולוגיה, המדע, וכל תחום אחר נתפשים כמוגושים לצורכי ה"מולדת", אשר הצבא נתפש כמגלם המובהק והטהור ביותר שלה.

(ברוך קימלינג, מילטריזם בחברה הישראלית, תיאוריה וביקורת 4, סתיו 1993, עמ' 127)

8. השאלה המוכרת, החוזרת ונשאלת בהקשר זה, היא "הלנצח תאכל חרב", האם לעד נחיה על הרבנו? תשובתי לעניין הזה ברורה: "על חרבך תחיה" זו הברכה שניתנה לעשו (בראשית כ"ז, מ), והפירוש לה הוא שאת פרנסתו יוציא משימוש בחרב: בשוד, בגזל, בדמי חסות. לעומת זאת, להחזיק חרב, כפי שאנחנו מהויבים לעשות, פירושו לא להתפרנס מן השימוש בה, אלא להגן על מפעל חיים, על בניין ויצירה. זו הוויית המציאות המוכרת לבני אדם מימי קדם. זו המשמעות הנלווית לחזרת היהודים לארצם, בשאיפתם לקיום ריבוני.

9. (אלוף (מיל) גרשון הכהן⁴, צבא העם - האם הוא עדיין נחוץ, בתוך: "צה"ל: צבא העם או צבא מקצועי", האוניברסיטה המשודרת 2009, עמ' 104)
אני חושש שניתוק הצבא מהעם והפיכתו למקצועי עלולים לפגוע במוסריותו ובערכיו. חשוב בעיני שערכיו של הצבא לא יתפתחו בתוכו כתוצר של איזושהי "קליקה", או "הונטה", או של ארגון העומד בפני עצמו, אלא יישאבו מתוך החברה שאותה הוא משרת, מתוך קשר בלתי אמצעי ומתוך זיקה שלא ניתנת לניתוק בינו לבין העם. לכן, אני משובנע, שלמרות הרצון של חלק מאנשי הצבא להתמקצע ולהיות מכוילים וממוקדים רק על הנושא הצבאי ורק על ההיבט הביטחוני, בסופו של דבר הצבא יוצא נשכר מכך שהוא חלק מהחברה וממלא בה תפקידים חברתיים: הוא מרוויח לא מעט מהעובדה שהוא נבנה מן העם, נשען עליו, שואב את עוצמתו ממנו, ובעיקר - מזדהה איתו. הזיקה ההדדית הזו היא מקור של עוצמה ומוסריות, שאסור לוותר עליהן.

(יורם יאיר⁵, על מקור עוצמתו של צה"ל, בתוך "צה"ל: צבא העם או צבא מקצועי", האוניברסיטה המשודרת 2009, עמ' 65)

³ אריאל הורוביץ הוא זמר, פזמונאי ומלחין ישראלי.

⁴ גרשון הכהן הוא אלוף במילואים בצה"ל, בתפקידו האחרון שימש מפקד הגיס המטכ"ל.

⁵ אלוף (מיל) יורם יאיר, גדל בחטיבת הצנחנים ושימש בין השאר כמפקד הגיס הצפוני. בהיותו ראש אכ"א, עמד ביחד עם פרופ' אסא כשר בראש הוועדה שחיברה את מסמך "רוח צה"ל".